

УДК 902

ISSN 2545-4528 (печатено)
ISSN 2545-4536 (електронски)

археолошк **И**НФОРМАТОР

стручно списание од областа на археологијата

број 2

Издавач
ЗГ МЕНЕЛАЈ - Прилеп

Уреднички одбор
(главен уредник)
Елица МАНЕВА
Филозофски факултет - Универзитет св. Кирил и Методиј - Скопје

(членови)
Бошко Ангеловски
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Зоран Рујак
НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј Струмица

Орданче Петров
ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Александар Мургоски
ЗГ Менелај - Прилеп

Технички уредник и компјутерска обработка:
Орданче Петров, Александар Мургоски

лектор на македонски
Виолета Крстеска

превод на англиски
Гурѓица Илиева
Александар Мургоски

тираж
100

печати
и-Принт Прилеп

достапно на
www.informator.com.mk

адреса на редакција: ул. Павел Шатев, 34 - Прилеп, Р Македонија
интернет страна www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
електронска пошта: arheoloski@informator.com.mk

Овој број на Списание е финансиски помогнато од Годишната програма на Министерството
за култура на Република Македонија за 2018 година.

UDK 902

ISSN 2545-4528 (print)
ISSN 2545-4536 (online)

arheološk **i** NFORMATOR

Academic Journal of Archaeology

volume 2

Publisher
NGO MENELAJ - PRILEP

Editorial Board

(Editor-in-chief)

Elica Maneva

Faculty of Philosophy - University of sts. Cyril and Methodius - Skopje

(editors)

Boško Angelovski

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Zoran Rujak

NI Institute for Protection of Monuments of Culture and Museum - Strumica

Ordanče Petrov

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

Aleksandar Murgoski

NGO Menelaj - Prilep

Technical editor and computer layout
Ordance Petrov, Aleksandar Murgoski

Macedonian proofreading
Violeta Krsteska

Translation in English

Djurdjica Ilieva,

Aleksandar Murgoski

copies
100

printed by
i-Print Prilep

available on
www.informator.com.mk

redaction adress: Pavel Satev, 34 - Prilep, Republic of Macedonia
web-site: www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
e-mail: arheoloski@informator.com.mk

This volume of the Journal is financially supported by the Annual program of the Ministry of Culture
of the Republic of Macedonia for 2018

СОДРЖИНА

Предговор	7
<i>археолошки ископувања</i>	
ТРЕШТЕНА СТЕНА, с. МАНАСТИР А. Миткоски	9
„ПЛОЧА - МИЌОВ ГРАД“, ОХРИД В. Тодоровска и други	17
КИСЕЛИЧКА ПЕШТЕРА, с. КИСЕЛИЦА, Т. Нацев и Стојановски Д.	27
ТАЛАМБАСИЦА А. Миткоски	35
АКРОПОЛА НА РИДОТ МАЛ СУРУН Д. Темелкоски	43
МАЛ СУРУН КАРПИ СО КУЛТНА НАМЕНА НА Д. Темелкоски и Јандреска О.	51
УЛИЦАТА ЦАР САМУИЛ ВО ОХРИД П. Кузман	61
РАНОХРИСТИЈАНСКА БАЗИЛИКА „МАНЧЕВЦИ“ Б. Танески	71
РАИЦА-МАНАСТИРИТЕ КАЈ ЛЉУБАНИШТА С. Балески и Арnaudоски С.	83
ГОРНОПОЛСКО ГРАДИШТЕ Б. Танески	95
ЧЕЛНА ОДБРАНБЕНА КУЛА - ТАОР К. Ристов	103
МАРКОВИ КУЛИ - СКОПЈЕ К. Ристов	113
МАРКОВИ КУЛИ – ВОДНО, СКОПЈЕ Х. Талевски	123
КАЛЕ - СТРЕЗОВ ГРАД О. Петров	135

CONTENT

Preface	8
<i>archaeological excavations</i>	
TREŠTENA STENA, v. MANASTIR A. Mitskoski	15
PLOČA-MIKJOV GRAD SITE, OHRID V. Todorovska et al.	25
KISELIČKA PEŠTERA, VILLAGE OF KISELICA, T. Nacec and Stojanovski D.	34
TALAMBASICA A. Mitkoski	42
ACROPOLIS ON THE MAL SURUN HILL D. Temelkoski	49
MAL SURUN HILL ROCKS USED FOR CULT PURPOSES D. Temelkoski and Jandreska O.	59
THE STREET OF TSAR SAMUIL IN OHRID P. Kuzman	70
EARLY CHRISTIAN BASILICA MANČEVCI B. Taneski	82
RAICA-THE MONASTERIES NEAR LJUBANIŠTA S. Baleski and Arnaudovski A.	94
GORNOPOLSKO GRADIŠTE B. Taneski	102
FRONT DEFENSIVE TOWER - TAOR K. Ristov	111
MARKOVI KULI - SKOPJE K. Ristov	121
MARKOVI KULI – VODNO SITE, SKOPJE H. Talevski	134
KALE - STREZOV GRAD O. Petrov	142

ЦРКВАТА СВ. ЃОРЃИ С. Ивановска Велкоска	143	154 THE CHURCH ST GEORGE S. Ivanovska Velkoska	
КОЏА МЕХМЕД - БЕГ ЏАМИЈА С. Ивановска Велкоска	155	163 KOXHA MEHMED BEY MOSQUE S. Ivanovska Velkoska	
конзервација и реставрација		conservation and restoration	
БАРГАЛА, ГОРЕН КОЗЈАК Т. Нацев	165	172 BARGALA, GOREN KOZJAK T. Nacev	
СЛАМИТЕ, СЕЛО ВЕПРЧАНИ - МАРИОВО Г. Стојаноски	173	180 SLAMITE, VILLAGE OF VEPRČANI, MARIOVO G. Stojanoski	
вариа		varia	
СВЕДОШТВА ЗА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ПРАЗНУВАЊА И ЗАБАВНИ ИГРИ ОД СКОПСКО Е. Манева	181	194 TESTIMONIES OF MEDIEVAL HOLIDAYS AND ENTERTAINMENT GAMES FROM THE REGION OF SKOPJE E. Maneva	
ЦРТЕЖИ НА КАРПА НА МАРКОВИ КУЛИ, ПРИЛЕП А. Миткоски и Мургоски А.	195	205 ROCK PAINTINGS OF MARKOVI KULI, PRILEP A. Mitkoski and Murgoski A.	
ЧЕКОР КОН ИЗРАЗНОСТА ВО МУЗЕЈСКОТО ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА АРХЕОЛОШКОТО НАСЛЕДСТВО Љ. Џидрова	207	212 A STEP TOWARDS EXPRESSION IN MUSEUM PRESENTATION OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE Lj. Džidrova	
ЗАШТИТНИТЕ ЕВИДЕНЦИИ КАКО ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО Ж. Петровска	213	218 PROTECTIVE RECORDS AS INSTRUMENTS FOR PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE Ž. Petrovska	
џрикази		reviews	
АРХЕОЛОШКИОТ МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА ВО МУЗЕЈОТ „АШМОЛИАН“ ВО ОКСФОРД И ПОТСЕТУВАЊЕ НА ВРСКИТЕ НА МАКЕДОНСКАТА АРХЕОЛОГИЈА И РАНИОТ ЕВРОПСКИ АНТИКВАРИЈАНИЗМ, АРХЕОЛОГИЈА И МУЗЕОЛОГИЈА Љ. Џидрова	219	225 THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF MACEDONIA IN THE ASHMOLEAN MUSEUM IN OXFORD AND A REMINDER OF THE CONNECTION OF THE MACEDONIAN ARCHAEOLOGY WITH THE EARLY EUROPEAN ANTIQUARIANISM, ARCHAEOLOGY AND MUSEOLOGY Lj. Džidrova	
ИЗЛОЖБАТА СКОПСКАТА ТВРДИНА – СИМБОЛ НА ГРАДОТ А. Лепиќ	227	229 EXHIBITION THE SKOPJE FORTRESS – SYMBOL OF THE CITY A. Lepić	
ПРИКАЗ НА ОДБРАНЕТИ ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ, ОД ОБЛАСТА НА НУМИЗМАТИКАТА Д. Герасимовска	231	234 REVIEW OF DEFENDED PHD DISSERTATIONS AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY SS CYRIL AND METHODIUS, IN THE FIELD OF NUMISMATICS D. Gerasimovska	
ПРИКАЗ НА ОДБРАНЕТИ ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ИСТОРИЈА НА УМЕТНОСТА И АРХЕОЛОГИЈА ПРИ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ-СКОПЈЕ, УНИВЕРЗИТЕТ СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ (2016-2017) Ј. Савеска.	235	237 REVIEW OF DEFENDED PhD DISSERTATIONS AT THE INSTITUTE OF ART HISTORY AND ARCHAEOLOGY, FACULTY OF PHILOSOPHY – SKOPJE, UNIVERSITY OF SS CYRIL AND METHODIUS (2016-2017) J. Saveska	

Предговор

Кон крајот на 20 и првите децении на 21 век на територијата на Р Македонија се истражувани стотици археолошки локалитети. Едни се со назнака „капитални“, други плански, долгорочни и систематски ископувања, трети имаат статус на превентивни со заштитен режим заради инфраструктурни и земјени работи на теренот, дел од нив се наоѓани со стручно рекогносцирање, но има и такви кои сеуште се мета на нелегални трагачи чија цел е „скриено азино“ што ветува незаконска трговија.

Бројот на движните наоди се искачува на повеќе стотици илјади почнувајќи од огромниот студиски материјал до ексклузивните примери на врвни археолошки артефакти од сите етапи на човековата егзистенција на овие простори.

Археолошката документација, главно, педантно ги забележува податоците на нивното наоѓање. Медиумите, јавните гласила и социјалните мрежи речиси секојдневно објавуваат детали за овие откритија. Со тоа, до некаде се задоволуваат дневните интересирања на пошироката јавност меѓутоа, за научно фундираните статии, за анализи и расправи, за монографии и друге референтни публикации потребни се повеќе годишни, мако трпни истражувања така што нивниот број објективно не може да соодветствува со новопронајдените материјали.

Археологијата не е и не смее да биде ефемерна манифестација. Рекогносцирањата, ископувањата, потоа конзервацијата и презентацијата на движните и недвижни објекти се дејствија кои ако не се верификуваат со соодветна стручна интерпретација пред јавноста губат од својата веродостојност. Тие неминовно се престоруваат (претвораат) во анахрони, усмени преданија а не во дел од глобалните хуманистички спознанија.

Како поука од овие трендови и од светските искуства се дојде до заклучок дека овие неповолни

Preface

Hundreds of archaeological sites have been researched on the territory of the Republic of Macedonia in late 20 and early 21 century. Some of them were called “capital” research, others planned, long-term and systematic excavations, still others have the status of preventive with a protective regime due to infrastructural and earth work on the ground, part of them were discovered through expert field surveys, however there are still some sites that are targeted by illegal diggers who are trying to find “hidden treasures” that suggests illegal trade.

The number of movable findings amounts to hundreds of thousands, from the huge amount of study material to exclusive examples of state-of-the-art archaeological artifacts from all stages of people's existence in these areas.

Archaeological documents, mainly, keep pedantic records of data about their discoveries. Media, public outlets and social networks publish details about these discoveries almost daily. This somewhat satisfies the interests of the broader public, however, scientifically-based articles, analyses and debates, monographs and other reference publications require lengthy and vigorous research so that their numbers cannot objectively correspond with the newly discovered materials.

Archaeology is not and must not be an ephemeral occurrence. Surveys, excavations, then conservation and presentation of movable and immovable objects are actions which will lose their credibility if they are not verified with adequate expert interpretation before the public. They would undoubtedly transform into anachronistic oral legends and not into part of global humanistic insights.

These trends and global experiences lead us to believe that this unfavourable situation could be overcome by establishing a publication whose name Arheološki Informator (Archaeological Newsletter)

состојби можат да се надминат со формирање на гласило чие име „Археолошки Информатор“ само по себе ја објаснува намената и ја зацврстува оваа послаба алка во нашите професионални стремежи. Прелиминарни или претходни извештаи за третираните локалитети, издржани елаборации за ексклузивните наоди, рецензии за нова и провокативна стручна литература и други информации од областа на археологијата формирани во куси но, содржајни известувања можат да бидат вистински вовед за натамошна по продлабочена работа на одделна археолошка проблематика. Имено, од разни причини, од непредвидливи прилики/неприлики ваквите текстови неретко остануваат како единствени, првични и меродавни соопштенија за извршените работи.

Веруваме дека на ваков начин многу млади истражувачи ќе се охрабрат да ги изнесат (презентираат) од прва рака резултати од своите активности, додека поистакнатите да ги сублимираат насобраните опсервации за некое своевидување или теза која кај нив созрела со текот на времето.

Со надеж дека оваа иницијатива ќе биде од полза за сите на списанието Археолошки Информатор му посакуваме долговечност, успех и добар прием во глобалната потрага за напредок на археолошката мисла.

Од редакцијата

explains its purpose and strengthens this weak link in our professional endeavors. Preliminary or preceding reports on the treated sites, well-founded elaborations about exclusive finds, reviews on new and provocative reference publications and other information from the field of archaeology formatted in short, but substantial reports might be the proper introduction for further in-depth work on particular archaeological issues. Namely, due to various reasons and unforeseen circumstances, these texts often remain the only competent notifications about work that was carried out.

We believe that this would encourage many young researchers to present, first-hand, the results of their activities, while those with more experience to summarize their observations on a particular issue or thesis that has matured in their minds over time.

Hoping that this initiative would be beneficial for all, we want the Archaeological Newsletter to have a long life, be successful and well received in the global quest for progression of archaeological notions.

The editorial board

Љубинка ЦИДРОВА

ЧЕКОР КОН ИЗРАЗНОСТА
ВО МУЗЕЈСКОТО ПРЕТСТАВУВАЊЕ
НА АРХЕОЛОШКОТО НАСЛЕДСТВО

Ljubinka DŽIDROVA

A STEP TOWARDS EXPRESSION
IN MUSEUM PRESENTATION
OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

УДК 930.85:904(497.7):069
УДК 069:930.859497.7)

НУ Археолошки музеј на Македонија - Скопје
ljubinkadzidrova@yahoo.com

Притиснати помеѓу желбата за освежување на постојаните музејски поставки на Археолошкиот музеј на Македонија и ограниченоста, пред се, на расположливиот простор, кој постојано се наметнува со акутната потреба од проширување низ отварање на изгубените коридори сокриени зад претенциозно оформената сидна оплата од луксузен лабрадорит, како и ограничените можности за радикални промени во применетиот манир на стереотипно излагање на предметите, се пријде кон изнаоѓање на посуптилни начини за претставување на археолошкото наследство. За нив не се потребни многу средства, обврзувачка масовна апликација, или бројни дозволи и мислења, туку само добра воља и лично залагање на еден професионално ангажиран тим музеалци. Иницијативата за спроведување на интервенцијата осмислена уште пред некоја година, овој пат на заедничко задоволство се реализираше во еден, односно два здива, постигнувајќи ефект што и нас самите не изненади.

Причината за оваа потреба лежеше во релативно конвенционалната поставка реализирана пред четири години, проследена со четири последователни ревизии, притоа резултирајќи во изложба која ја следи динамиката на историскиот период што го претставува, што повратно нуди подеднакво динамичен развој на изложените предмети, прожнеан со завидна разновидност. Ова особено со оглед дека збирката предмети со потекло во византискиот, средновековниот и османлискиот период во голем дел е сочинета од накитни предмети, па постојаното повторување на

Compelled by the wish to refresh the permanent museum exhibition of the Archaeological Museum of Macedonia, initiated, before else, by the limitations produced by the disposable space and the crucial need of widening the interior through opening the lost room hidden behind the pretentious wall revetment made of luxurious *labradorite*. The limited opportunities for radical reworking of the applied manner of stereotype presentation of the archaeological objects, instigated an attempt towards finding more subtle ways for the presentation of the archaeological heritage. Without requests for sumptuous funds, obligatory generalized application, or numerous permits and recommendations, the attempt engaged just some good will and personal involvement of a team of museum professionals. The initiative to convey the intervention, first conceptualized few years ago, this time was enacted at our common pleasure in just two consequent occasions, resulting with an effect that surprised the team itself.

The necessity for this renovation lied in the relatively conventional exhibition enacted just four years ago, followed by four continuous revisions in our case, which resulted in a setting that follows the dynamics of the historical period covered, which in reverse offers equally dynamic sequence of the exhibited objects permeated by diversity. This particularly with reference to the collection of objects of the Byzantine, Mediaeval and Ottoman period composed largely from ornaments, so that the continual repetition of *rings and trinkets*, despite the setting within various historic contexts and variety, still tend to bore even the most devoted visitor and

Ил. 1 - Манекен со претстава на жена од Комани - Крује културата, 7-8. век, гроб бр. 6 од некропола на локалитетот Цигански гробишта, с. Радолишта во близина на Струга

Fig. 1 - A mannequin that represents a woman from the Komani-Krue culture, dated to the 7-8. Century, grave no. 6 from the necropolis at the site Ciganski grobishta by the village Radolishta near Struga

прстенчиња, жерданчиња и обешчиња, иако поставени во различен контекст и без оглед на разновидноста, сепак, и највнимателниот посетител наскоро ќе го заморат и ќе придонесат вниманието да му одлута кон нешто поинтересно и различно.

Поаѓајќи од сето претходно, примарно се сконцентриравме на претставување на група наоди од една историски и културно специфична култура, т.н. Комани-Крује, која на просторот на Република Македонија влегува со еден нејзин крак, како и еден покомплексен гробен наод од нешто помлад датум. Тие илустративно го претставуваат квалитетот на живеење на жената во дадените периоди и околности. Суштинската различност на двата групни археолошки наоди, со припадност кон различни социјални и културни слоеви, како и време на потекло, беше причина

Ил. 2 - Предметиите претходно изложени на истото место во Витрината бр. 152

Fig. 2 - The objects previously exposed at the same place in glass-case no. 152

make his attention wander off towards something more interesting and different.

Starting from all this, we concentrated on a group of finds from an ultimately specific culture, historically and culturally, the so-called Komani-Krue culture, which protrudes with one segment into the territory of the Republic of Macedonia, as well as a complex grave find of somewhat later date. They both illustratively represent the quality of life of women at the given time and circumstances. The essential difference of the two archaeological group-finds, referring to their affiliation to different social and cultural status, as well as time of origin, gave reasons for their choice and placing them upon mannequins. The identical models were produced from gypsum in the conservation laboratory of the NI Archaeological Museum of Macedonia – Skopje with ultimately abstract face characteristics.¹ Their reconstruction was preceded by extensive analyses of the finds and the time of their origin, which produced the final solutions for the clothing and embellishments.²

(Fig. 1) The mannequin that represented a woman from the Komani-Krue culture, dated to the 7-8. Century, was first set up, ordained with objects mainly uncovered in grave no. 6 from the necropolis at the site Ciganski grobishta by the village Radolishta near Struga, a pair

¹ The mannequins were produced by the academic sculptor Vasil Nikolov, conservator for metal in the Conservation Laboratory of the NI Archaeological Museum of Macedonia – Skopje.

² The team was composed from two curators of the Department for the Archaeology of the Byzantine, Mediaeval and Ottoman period, Marjan Jaglikovski and Filip Adzievski, the conservators Vasil Nikolov and Ljubica Gjorcheva, and the documentator Ljubinka Boshkovska, in this case an assistant costumographer, who at the place of the event applied her seamstress' skills. The author of this text was the leader of the team.

за нивниот избор за поставање на манекени. Моделите изработени од гипс во конзерваторската лабораторија на НУ Археолошки музеј на Македонија – Скопје беа изведени идентично, со крајно апстрахирани црти на лицето.¹ На нивното поставање претходеше долг период на анализирање на наодите и времето од кое тие потекнуваат, од што произлегоа и конечните решенија за одредување на костимографијата и китењето.²

(Ил. 1) Прв беше поставен манекенот кој претставуваше жена, припадничка на Комани – Крује културата, 7.-8. век, со предмети главно откриени во гробот бр. 6 од некрополата на локалитетот Цигански гробишта, с. Радолишта во близина на Струга: пар големи полумесечести наушници, торквес, масивна лачна фибула, приврзок за појас и краток гердан. Кон нив беа додадени пар предмети, кои како и претходните и порано беа изложени на истото место во витрината, (Ил. 2) поточно долг гердан и нож, со цел да се нагласи желбата за украсување со ваков накит кај припадничките од оваа културна група, но и утилитарноста на целокупната опрема, односно ножот кој е чест наод во женските гробови. Ова секако доаѓа од наследниот војнички карактер на припадниците на оваа културна група, дел од предметскиот административно-политички систем на Балканот, одразен во опремата која ја носеле, а која по херeditарен пат, како и самата одбрамбена функција што ја изведувале, со поколенија била пренесувана од мажите – припадници на т.н. уземјена војска, на семејните наследници, вклучително и на жените (Dzidrova 1998, 300-305). За тоа најречито сведочи и многукратната поправка на торквесот, кој е еден од основните војнички обележја на римската и ромејската војска низ вековите, а е составен дел и на опремата на претставениот лик.

(Ил. 3) Врз вториот манекен се претставени 20-те украсни компоненти од исклучителниот средновековен

1 Манекените ги изработи академскиот скулптор Васил Николов, конзерватор за метал во Конзерваторската лабораторија на НУ Археолошки музеј на Македонија – Скопје.

2 Во тимот учествуваа двајцата кустоси на Одделението за византиски, средновековен и османлиски период, Марјан Јагликовски и Филип Ациевски, конзерваторите Васил Николовски и Љубица Ѓорчева, и документаторот Љубинка Бошкова, во овој случај помошник на костимограф, која на лице место ја примени својата шивачка вештина. Авторот на овој текст беше раководител на тимот.

Ил. 3 - Манекен со претставениите 20 украсни компоненти од гробот бр. 4 од некрополата Крстјеви кај с. Корешница во ареалот на Демир Капија, преод од 10. во 11. век

Fig. 2 - Mannequin with 20 ornamental components found in grave no. 4 from the necropolis Krstevi by the village Koreshnica in the vicinity of Demir Kapija, the turn of the 11. century

of large lunar ear-hangers, a torques, a massive arched fibula, a belt pendant and a short beaded necklace. The find was supported by two other objects previously also exposed at the same place (Fig. 2), a long necklace of the same type and a knife, tending to accentuate the wish for beautification with the typical kind of jewelry, and a knife, which was often found in the female graves due to its utilitarian function. This comes as part of the hereditary military character of the members of this cultural group, a part of the pre-thematic administrative and political system in the Balkans, reflected in the equipment that was carried by them. It was inherited together with the defensive role they commenced, and further succeeded by their descendants through generations, including the

Ил. 4 - Графичка реконструкција на изгледот на покојничката од гробот бр. 4 според: Манева 2000, сл. 28.

Fig. 4 - A graphic reconstruction of the appearance of the deceased from the grave no. 4, according to: Maneva 2000, fig. 28.

гроб бр. 4 од некрополата Крстеви кај с. Корешница во ареалот на Демир Капија. Богатството на наоди добиени со минуциозните ископувања на вонредно лошо сочуваните гробни реликти, главно на остеолошкиот материјал, ја документира возраста на младата невеста со грацилна градба на возраст од 20 до 23 години, и ексклузивната облека изработена од свила со траги од златовез и срма, што ја придржува единственото ажурно изведено сребрено-позлатено копче, кое воедно е и доказ за ткаенината од која е изработена кошулата. Врв на украсувањето претставува пречелницата композирана од геометриски сребрени ламини орнаментирани со втиснат украс на мултиплициран крин нашиени на лента, од која висат бадемести украси слично декорирани, а кои при движењето продуцирале дискретен свон. Централно бил поставен чипкасто изведен сребрен украс во филигран. Во стилот на византискиот невестински украс *stefanoma*, пречелницата била поставена врз свилената марама/вел која ја покривала косата, додека вратот го

women, from the first male soldiers - members of the so-called settled army (Dzidrova 1998, 300-305). A most illustrative proof of this habit is the bronze torques that underwent numerous reparations in antiquity, one of the fundamental military ornaments of the Roman and Romaic army through centuries, and a component of the represented image's equipment.

(Fig. 3) The second mannequin carries the 20 ornamental components found in the exceptional grave no. 4 from the necropolis Krstevi by the village Koreshnica in the vicinity of Demir Kapija. The wealth of finds uncovered by the meticulous excavations of the extremely poorly preserved grave relicts, mainly of the anthropological material that documents the age of the young bride of delicate stature, at 20 to 23 years of age. She wore an exclusive dress made of silk with preserved traces of gold-embroidery and golden threads, fixed by a single a-jûre gilded silver button, which is simultaneously a proof for the textile's quality the dress was made of. The apex of the embellishment created the luxuriously decorated forehead band composed from a series of silver geometric laminates decorated with imprints of multiplied lilies, all sowed onto a textile band. A series of almond-shaped silver pearls decorated in the same way, also hang from the band, to create discreet chime as the bride moved around. At the forehead centre was placed a lace-like ornament made from silver filigree. Following the byzantine bridal decoration, the *stefanoma*, the forehead band was placed over a silk veil that covered the hair, while the neck was covered by a pleated veil – *gushnik* – on top of which hang the ear-hangers and the large pearls from the short and colourful necklace also called *gushnik*. Over her chest lied a folded line of c. 400 small rounded glass pearls, a line of 33 large silver ellipsoidal pearls decorated with incised floral ornamented, interchanged by 29 somewhat smaller rounded silver pearls. The decorative lily motif presented over the forehead band, its hanging pearls and the almond-shaped pearls of the necklace, with a piece of stone placed within each of them, as an association of the lily fruit and seeds, gave the fundamental symbolic character to the bridal decoration. Two silver phylacteries filled with antimony, as well as the lead pearl incorporated in the *gushnik*, have the elicit prophylactic function, supported with the gilded silver bell sewn onto the dress, powerful enough

Ил. 5 - Реконструкција на пречелницата врз графички реконструиран модел изложена во Витрина бр. 154

Fig. 5 - A reconstruction of the forehead band applied over a graphic reconstruction model, exposed in the glass-case no. 154

прекривал богато набран гушник врз кој се спуштале наушниците и перлите од краткиот колоритен ѓердан. Врз градите лежеле низи ситни стаклени мониста, околу 400 на број, низа на 33 крупни елипсоидни сребрени перли украсени со врежан флорален украс наизменично поставени со 29 крупни топчести/бисерни перли. Декоративниот мотив на лилјан представен врз поединечните сегменти на пречелницата е идејно поврзан со долгнавестите перли од ѓерданот, со по зрно белутрак во внатрешноста, како асоцијација на лилјановите чушки – плодови со семе, што го сочинувал основниот симболичен печат на украсниот невестински аранжман. Двете сребрени филактерии исполнети со антимон, имаат изразита профилактичка функција, потврдена со сребреното и позлатено свонче пришиено на фустанот, доволно моќно да ги брка злите сили од младата невеста. Истата заштитна функција ја покажуваат и украсите за рацете, на кои највисоко биле поставени лентовидна позлатена белегзија на десната како одраз на богатството и благосостојбата, со пандан во железната на левата рака која гарантирала цврстина и моќ, сега силно кородирана и скршена; потоа пар стаклени белегзии и најнакрај, близу до шепите по една бронзена белегзија со зашилени краеве, кои на десната се јасно змијолико формирани. Пет прстени од различен тип и украс ги краселе нежните раце.³ (Ил. 4)

Овој скапоцен сет на предмети датиран на преодот од 10. во 11. век, уште во 2014 му беше љубезно отстапен на Археолошкиот музеј на Македонија за

to keep away the evil forces from the young bride. The same prophylactic role is shown also by the arm jewellery, where at the top a gilded band bracelet on the right hand was meant to bring richness and well-being, paralleled by an iron bracelet on the left, now strongly corroded and broken, which guaranteed firmness and power; then a pair of blue glass bracelets, one on each arm, and finally a pair of bronze bracelets with pointed ends near the hands, that on the right hand clearly terminating with snake heads. Five fingerings of various types and ornament decorated the hands of the deceased.³ (Fig. 4)

This overwhelming set of objects, dated at the turn of the eleventh century, in 2014 was, although temporarily, generously borrowed to the exhibition of the Archaeological Museum of Macedonia by the Museum of Negotino. In the following period, aiming at a permanent protection and its compact presentation, the forehead band was applied over a graphic reconstruction of its model, printed and applied over a transparent plaque. (Fig. 5) Today it is placed near the mannequin's head. For this reason, the graphic model of the forehead band was printed once again over transparent foliage and placed on the head of the model, over its veil, attaining an illustrative presentation of its use, lit directly by the glass-case light that shows the subtleness of the decorative arrangement. The direct proximity of the exhibited original object and its illustrated use enables to perceive the relationship between the original and its graphic reconstruction.

³ Аспекти од некрополата се повеќекратно публикувани, но сеопфатно е претставена од: Манева 2000.

³ Various aspects of the necropolis were published in several occasions, but it was fully presented in: Maneva 2000.

изложување од страна на Музејот на град Неготино. Во следниот период пречелницата со цел трајно да се заштити и соодветно да се презентира, беше фиксирана врз графички реконструиран модел отпечатен и поставен врз плексиглас. (Ил. 5) Тој денес е поставен во непосредна близина во висина на главата на моделот. Поради тоа, графичкиот модел на пречелницата е отпечатен врз транспарентна фолија поставена на манекенот, со што се постигна илустративност на украсот, сега прожнеан од снопот светлина што паѓа врз него и ја доловува суптилноста на декоративниот аранжман. Непосредната близина со оригиналниот наод овозможува согледување на сродноста меѓу оригиналот и графичката реконструкција.

Церемонијалната блискост на свадбениот чин и украсувањето е илустрирана во фреско живописот, иконописот и минијатурното сликарство, кои го претставуваат изгледот и начинот на поставање на владетелскиот, односно благородничкиот и невестинскиот орнат. Според етнографските белешки невестинската облека и украс се носеле се до раѓањето на првото новороденче, а во случај невестата да почине во тој период, таа се погребувала во него, што се чини дека е случај со покојничката од овој гроб (Петрунова 1992, 319-324; Манева 2000, 47).

Преуредувањето на наодите од двата гроба и нивното поставање врз манекени беа обид доследно да се реконструираат два археолошки контексти со различна културна дефиниција. Особено задоволство ни чини импресијата при погледот на двата модели, претставени во нивниот личен орнат, дека тие поседуваат без малку физиономска разлика, секој за себе раскажувајќи ја приказната на своето време. Со тоа финалната цел на музејската презентација на националното археолошко наследство на овој начин сметаме дека е целосно исполнета.

The ceremonial similarity of the wedding ceremony and the clothing and decoration of the bride is illustrated in the fresco, icon and miniature painting, which literally represent the appearances of the ruler's, dignitary's and the bridal ornate. According to the ethnographic notes, the bride's clothes and ornaments were worn until birth was given to the first newborn, and in case the bride became deceased in that period, she was buried in her bridal clothes, which seems to be the case with the deceased from grave no. 4 (Петрунова 1992, 319-324; Манева 2000, 47).

The rearrangement of the finds from the two graves and their placement over mannequins was an attempt to accurately reconstruct two archaeological contexts of distant cultural definition. Particular pleasure gives the impression attained while looking at the two models, clad in their own belongings, that they almost possess a physiognomic difference, each of them narrating the story of her own time. The ultimate goal of museum presentation of the national archaeological heritage is thus considered to be completely fulfilled

БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

Dzidrova, Ljubinka. 1998. „The Komani-Krue Culture – Another View. An Attempt for the Definition of a Culture and an Ethnic Group as a Contribution to the Political Administration of the Balkans in the Early Middle Ages“, *Papers from the EAA Third Annual Meeting at Ravenna 1997*. Vol. I, во: Pearce M. and Tosi M., eds., *BAR International series 717*, 1998, 300-305.

Манева, Елица. 2000. *Крстџеви, средновековна некропола*. Скопје : Републички завод за заштита на спомениците на културата–Скопје.

Петрунова, Бони. 1992. “Късносредновековен невестински накит за глава от Югозападна България”. *Годишник на националния археологически музей VIII* (1992): 319-324;

ЗАШТИТНИТЕ ЕВИДЕНЦИИ КАКО ИНСТРУМЕНТИ ЗА
ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

PROTECTIVE RECORDS AS INSTRUMENTS FOR
PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE

Управа за заштита на културното наследство на Република Македонија
z.petrovska@uzkn.gov.mk

Културното наследство во смисла на Законот за заштита на културното наследство ги опфаќа материјалните и нематеријалните добра коишто како израз или сведоштво на човековото творење во минатото и сегашноста, или како заеднички дела на човекот и природата, поради своите археолошки, етнолошки, историски, уметнички, архитектонски, урбанистички, амбиентални, технички, социолошки и други научни или културни вредности, својства, содржини или функции, имаат културно и историско значење и заради нивната заштита и користење се наоѓаат под правен режим согласно со овој и друг закон Сл.Весник на РМ бр.39/16).

Заштитата на културното наследство, во смисла на правната регулатива, претставува сложен збир од норми, правила, прописи, правилници, закони, конвенции.

Законот за заштита на културното наследство е основниот закон со кој правно се регулира културното наследство во РМ од 2004 година.

Несомнено, освен законската регулатива за која укажуваме дека е еден од основните услови за заштита на културното наследство, примарно е постоењето на свест за заштита, едукација за културното наследство, финансиите и неговата безбедност.

Остварувањето на заштитата на културното наследство е, првенствено, должност и одговорност на државата и нејзините органи и јавни служби, единиците на локалната самоуправа и нивните органи и правни

Cultural heritage, as defined by the *Law on Protection of Cultural Heritage*, encompasses the tangible artifacts and intangible attributes which, being an expression or a testimony to the human activity in the past and present, or as common acts of humans and nature, due to their archaeological, ethnological, historical, architectonic, urbanistic, environmental, technical, sociological and other scientific or cultural values, attributes, contents or functions, have a cultural and historic significance and are regulated with this or another Law for the purposes of their protection and use (Official Gazette of the Republic of Macedonia no.39/16).

Protection of cultural heritage as defined by Law, is a complex set of norms, rules, regulations, rulebooks, laws, conventions.

The Law on Protection of Cultural Heritage is the chief law that has been legally regulating the cultural heritage of the Republic of Macedonia since 2004.

It is beyond question that, apart from the legal regulation we are pointing out as one of the fundamental requirements for protection of cultural heritage, the existence of awareness for protection, education for the cultural heritage, funds and security of cultural heritage play a crucial role.

Enforcing protection of cultural heritage is primarily the obligation and responsibility of the state and its bodies and public services, the local self-government units and their own authorities and legal services, the natural persons and legal entities designated for working